

Beleid voor Verantwoord beleggen

bpfBOUW

Inhoudsopgave

	Inleiding	3
1	Doelstellingen	4
2	Wettelijk kader	4
3	Relatie met ons andere beleid	5
3.1	Onze missie	5
3.2	Beleggingsovertuigingen	6
3.3	Verantwoord beleggen overtuigingen	7
4	Beleid: van beleggingsovertuigingen naar handvaten	8
4.1	Beleggingskeuze	8
4.2	Inzicht	10
4.3	Invloed	10
4.4	Thema's	11
5	Uitvoering: vertaling naar de praktijk	12
5.1	Integratie in beleggingscategorieën	12
5.2	Insluitingen	14
5.3	Beleggen in de Duurzame Ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties	15
5.4	Corporate governance	15
5.5	Stembeleid	15
5.6	Uitsluitingen	16
6	Monitoring en evaluatie	17
6.1	Transparantie	17
6.2	Aandachtspunten voor de komende periode	18
	Bijlagen	
A.	Lijst van Uitsluitingen	19
B.	Insluitingsbeleid	20

Inleiding

Verantwoord beleggen is de afgelopen tien jaar uitgegroeid tot een begrip in de financiële sector waar investeerders niet meer omheen kunnen. Zo telt de internationale vereniging voor verantwoord beleggers (PRI) inmiddels al zo'n 1.500 leden met een totaal vermogen van ruim 60 biljoen (twaalf nullen) dollar. In 2016 zijn ook wij toegetreden. Als Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Bouwnijverheid hebben we een maatschappelijke verantwoordelijkheid die verder gaat dan het regelen van een goed pensioen voor onze deelnemers. Daarom hebben we al jarenlang een beleid voor verantwoord beleggen waarmee we nu een stap voorwaarts willen zetten.

Wij vinden dat het halen van een goed financieel rendement prima samengaat met een goed maatschappelijk rendement. Omdat wij als pensioenbelegger ons geld beleggen voor de lange termijn, kijken we ook vanuit een lange termijnperspectief naar onze beleggingen. Het moeten beleggingen zijn die rekening houden met de maatschappij en de leefomgeving. Milieutechnische en sociale factoren, die niet altijd zichtbaar zijn in financiële informatie, zijn daarbij belangrijk. Zij spelen dan ook een duidelijke rol bij het samenstellen van onze portfolio.

Ons beleid voor verantwoord beleggen kent drie doelstellingen:

1. Het financiële rendement verbeteren, rekening houdend met de risico's
2. Blijk geven van maatschappelijke verantwoordelijkheid
3. Bijdragen aan de integriteit van financiële markten

Verantwoord beleggen blijft zich ontwikkelen. Wij vinden het dan ook belangrijk om ons beleid opnieuw tegen het licht te houden. Dat doen wij in dit stuk. Bij het herijken van ons beleid hebben we aan de hand van onze doelstellingen (hoofdstuk 1) gekeken naar ontwikkelingen in de wettelijke kaders (hoofdstuk 2). Vervolgens leggen we in hoofdstuk 3 de relatie met onze missie en onze beleggingsovertuigingen. Onze verantwoord beleggen overtuigingen vertalen we in hoofdstuk 4 naar handvaten waarna we in hoofdstuk 5 een aantal praktijkvoorbeelden geven. Het monitoren en de evaluatie van het beleid krijgen aandacht in hoofdstuk 6.

De uitvoering van ons vermogensbeheer hebben we uitbesteed aan APG en Bouwinvest. Zij beleggen in lijn met het door ons vastgestelde beleid.

1. Doelstellingen

Ons beleid voor verantwoord beleggen kent drie doelstellingen:

1. Het financiële rendement verbeteren, rekening houdend met de risico's
2. Blijk geven van maatschappelijke verantwoordelijkheid
3. Bijdragen aan de integriteit van financiële markten

We vinden dat ondernemingen die verantwoord ondernemen op de lange termijn beter presteren. Dit komt naar voren in de eerste twee doelstellingen. De tweede doelstelling komt steeds meer in lijn met de eerste doelstelling, doordat ons beleid de komende jaren wijzigt naar gericht gaan kiezen voor beleggingen die duurzaam en verantwoord zijn, en beleggingen die de potentie tonen hiertoe te kunnen gaan behoren. Dit noemen we het 'insluitingsbeleid'. In paragraaf 5.2 lichten we dit nader toe.

Aan de integriteit van de financiële markten dragen wij bij doordat we ons samen met andere beleggers nationaal en internationaal sterk maken voor betrouwbare regelgeving om duurzaamheid en goed ondernemingsbestuur te verankeren. Onze vermogensbeheerders gaan actief de dialoog aan met wet- en regelgevers over duurzaamheid en aandeelhoudersrechten.

De drie doelstellingen zijn ondersteunend aan onze missie. In hoofdstuk 3 werken we dit nader uit waarbij we ook aandacht geven aan onze beleggingsovertuigingen.

2. Wettelijk kader

Regelgevers letten in toenemende mate op verantwoord beleggen. Pensioenfondsen zijn sinds 2014 verplicht (Pensioenwet, artikel 135 lid 4) om in hun jaarverslag te laten zien op welke manier ze in hun beleggingsbeleid rekening houden met milieu en klimaat, mensenrechten en sociale verhoudingen.

Ook in de recente herziening van de Europese regels voor pensioenen heeft ESG (environmental, social & governance) nadrukkelijk aandacht gekregen. Zo wordt van pensioenfondsen verwacht dat ze, als onderdeel van effectieve governance en de 'prudent person-regel', rekening houden met de langetermijneffecten van milieu- en sociale aspecten en met de kwaliteit van ondernemingsbestuur. De nieuwe Europese pensioenregels stellen dat fondsen transparant moeten zijn over hun beleggingsbeleid en de rol daarin van ESG-factoren en dat dat beleid regelmatig moet worden geëvalueerd.

De nieuwe Europese regels moeten nog vertaald worden naar Nederlands recht en zullen pas over een aantal jaren van kracht worden. Met de herijking van ons beleid voor verantwoord beleggen spelen we nu reeds in op de verwachte veranderingen.

3. Relatie met ons andere beleid

De strategie voor ons beleid voor verantwoord beleggen kenmerkt zich door een beleidsmatige aanpak, waarbij onze missie het startpunt vormt voor het bepalen van de randvoorwaarden. In het beleggingsbeleid geven we hier vervolgens nader invulling aan.

3.1 Onze missie

In onze missie besteden we aandacht aan zowel het uitvoeren van een waardevaste en betaalbare collectieve pensioenregeling als aan een goede relatie met stakeholders. We voelen een duidelijke verantwoordelijkheid ten opzichte van onze stakeholders. Daarbij gaat het om alle belanghebbenden bij ons fonds, zoals onder meer deelnemers, sociale partners, aangesloten werkgevers en maatschappelijke organisaties.

Deze onderdelen van onze missie vinden hun weerslag in alle drie de doelstellingen van ons beleid voor verantwoord beleggen. Het eerste onderdeel komt terug in het verbeteren van het voor risico gecorrigeerde rendement. De verbinding met stakeholders wordt weerspiegeld in het tweede doel: blijf geven van maatschappelijke verantwoordelijkheid. De uitvoering van een waardevaste en betaalbare collectieve pensioenregeling komt ook terug in het derde doel. Een integere financiële markt is een noodzakelijke voorwaarde om voldoende rendement op de ingelegde premies te kunnen behalen en daarmee een waardevaste en betaalbare collectieve pensioenregeling te kunnen uitvoeren.

Missie bpfBOUW

BpfBOUW wil nu en in de toekomst een waardevaste en betaalbare collectieve pensioenregeling uitvoeren voor (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden en werkgevers in de bouwnijverheid en verwante branches en ondernemingen.

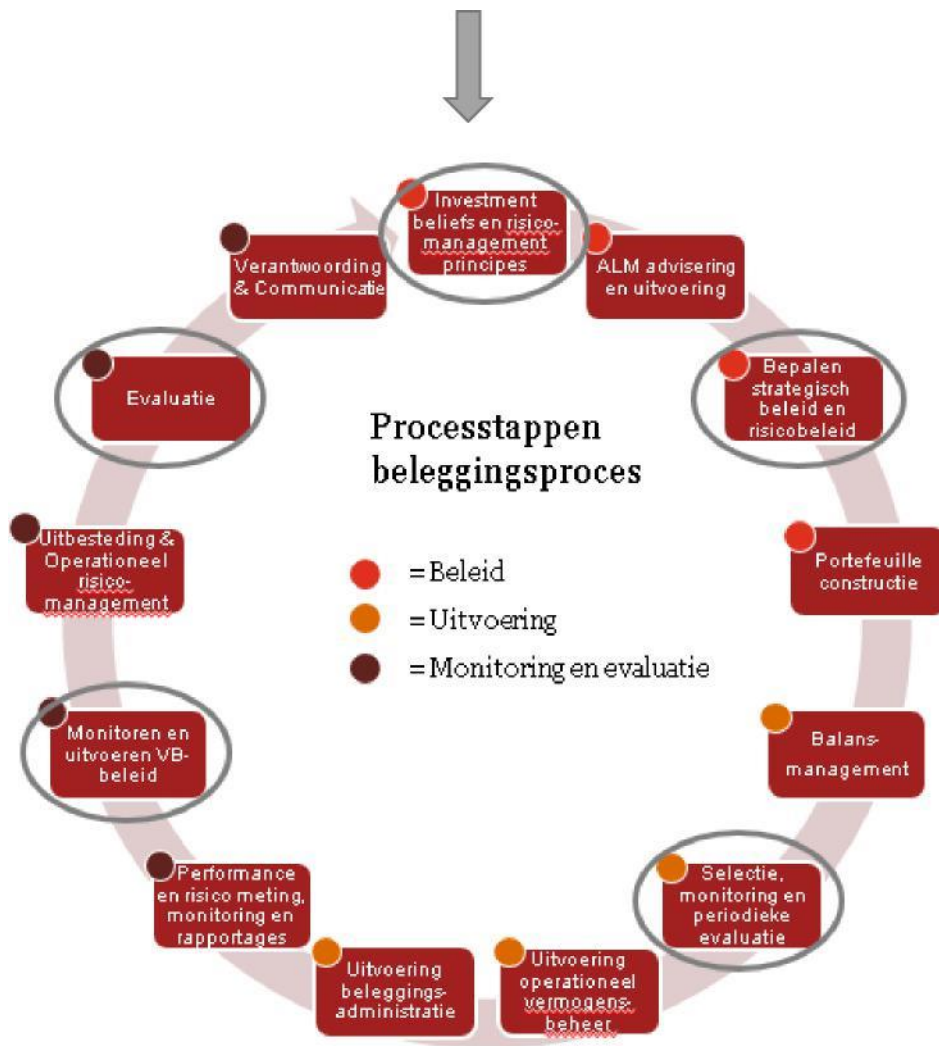
BpfBOUW is een betrokken pensioenfonds en staat in goede verbinding met de stakeholders.

BpfBOUW staat voor eenvoud en transparantie, waarbij ruimte is voor individuele flexibiliteit met als doel het collectief zorgen voor de oudedagsvoorziening van werknemers, nabestaanden van de werknemers en bepaalde groepen zelfstandigen in de bouwnijverheid en aanverwante sectoren.

3.2 Beleggingsovertuigingen

Om invulling te kunnen geven aan het missie-onderdeel ‘een waardevaste en betaalbare pensioenregeling’ hebben we beleggingsbeleid geformuleerd. Beleggingsovertuigingen (beleggingsprincipes) vormen de leidraad voor het opstellen en implementeren van ons beleggingsbeleid. Verantwoord beleggen komt terug in alle fases van ons beleggingsproces (beleid, uitvoering en monitoring en evaluatie).

Onze beleggingsovertuigingen vormen het beginpunt van het beleggingsproces.

Beleggingsovertuigingen ten aanzien van:	
Normen en ambitie van het pensioenfonds als randvoorwaarde voor de beleggingen	1. BpfBOUW ambieert een waardevast pensioen voor haar deelnemers. Het nemen van beleggingsrisico's en het aanhouden van aan inflatie gerelateerde beleggingen in de portefeuille zijn noodzakelijk om aan die ambitie te kunnen voldoen. 2. Het meewegen van ESG-aspecten is een integraal onderdeel van vermogensbeheer.
Financiële markten	3. Financiële markten zijn niet altijd efficiënt. Actief beleid kan lonen. 4. Voor een aantal belangrijke financiële assets en grootheden is er sprake van "Mean Reversion". 5. BpfBOUW heeft geen visie over de rente op korte termijn. 6. Op lange termijn verbetert diversificatie de risico-rendement propositie 7. Allocatie bepaalt grotendeels het rendement.
Beleggingscategorieën en -instrumenten	8. Geduld wordt beloond. 9. Valutarisico wordt niet beloond, maar afdekking is niet altijd zinvol. 10. Het gebruik van leverage en derivaten is onder bepaalde condities acceptabel.
Het vermogensbeheer	11. Een professionele organisatie en een beheerst beleggingsproces zijn voorwaarden voor het realiseren van de doelstellingen van het beleggingsbeleid en van het pensioenfonds.

3.3 Verantwoord beleggen overtuigingen

Wanneer we beslissen om wel of niet te gaan beleggen in een onderneming kijken we zowel naar financiële informatie als naar andere (duurzaamheids) informatie. Dit komt naar voren in onze verantwoord beleggen overtuiging: het meewegen van ESG aspecten is een integraal onderdeel van vermogensbeheer.

Verantwoord beleggen overtuigingen

Verantwoord beleggen geeft aandacht aan ESG-aspecten (environmental, social, governance) en levert een bijdrage aan de maatschappij en een duurzame wereld en kan tevens bijdragen aan de kwaliteit en het rendements-risicoprofiel van de beleggingsportefeuille.

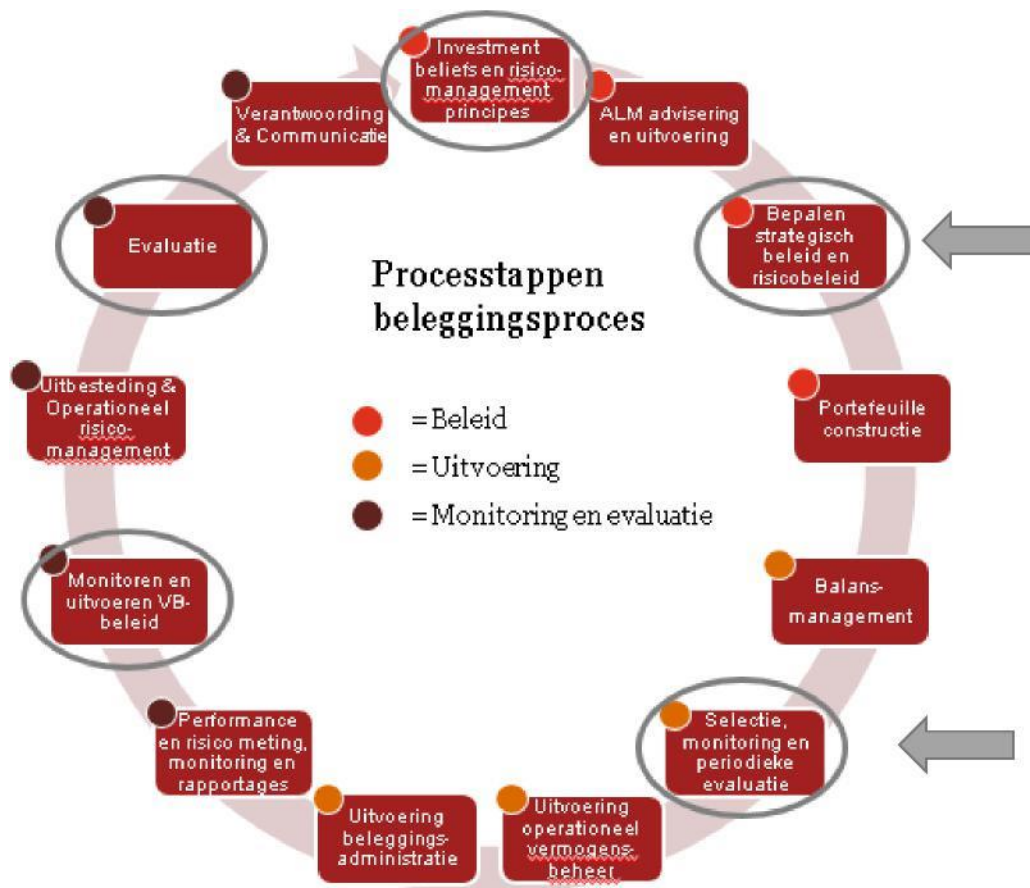
Ondernemingen met aandacht voor ESG-aspecten hebben een beter en bestendiger toekomstperspectief en presteren daardoor gemiddeld beter en brengen een lager risico met zich mee dan hun peer group. Beleggingen in dergelijke bedrijven passen zowel bij de primaire verantwoordelijkheid van bpfBOUW, namelijk een solide financieel rendement, als ook bij de verantwoordelijkheid om maatschappelijk rendement na te streven en te stimuleren. Dit kan onder andere door actief gebruik te maken van stemrecht, uitsluiting of juist insluiting van bepaalde ondernemingen of debiteuren, verduurzaming van vastgoed en andere beleggingen en via maatschappelijk gerichte beleggingen.

4 Beleid: van beleggingsovertuigingen naar handvaten

De eerder genoemde beleggingsovertuigingen vertalen zich naar tien handvaten. Deze handvaten hebben we ingedeeld in beleggingskeuze, inzicht, invloed en thema's.

4.1 Beleggingskeuze

Bij de beleggingskeuze stellen we een aantal randvoorwaarden met betrekking tot waar we wel en niet in beleggen. De beleggingskeuze maakt onderdeel uit van de processtap 'bepalen strategisch beleid en risicobereidheid' van de processtap 'selectie, monitoring en periodieke evaluatie'.

1) Wij verwachten van ondernemingen dat zij handelen met respect voor de uitgangspunten van de VN Global Compact (VNGC).

Wij hanteren de principes van de VNGC als standaard en verwachten van bedrijven dat ze deze principes respecteren. Wanneer we aanwijzingen hebben dat een bedrijf handelt in strijd met de principes (bijvoorbeeld door betrokkenheid bij Mensenrechtenschendingen of het gebruik van kinderarbeid), dan gaan onze vermogensbeheerders als er een reële kans op verbetering is, eerst de dialoog met zo'n bedrijf aan. Wanneer een bedrijf geen gehoor geeft aan onze oproep en doorgaat met het schenden van de principes kunnen wij beslissen om het bedrijf aan de uitsluitingslijst toe te voegen.

VN Global Compact

De VN Global Compact is een initiatief van de Verenigde Naties waarbij bedrijven en maatschappelijke en werknemersorganisaties samenwerken met de VN om bepaalde universele milieu- en sociale principes in de praktijk te brengen. In de VN Global Compact zijn de minimale normen voor bedrijven samengevat op het gebied van mensenrechten, arbeidsrechten, milieu en corruptie.

2) Wij beleggen niet in bedrijven die producten maken die verboden zijn volgens de Nederlandse wet of internationale regelgeving.

Wij beleggen niet in bedrijven die direct betrokken zijn bij de productie van landmijnen, clustermunities, afvuursystemen hiervoor en in chemische of biologische wapens. We hanteren daarbij als uitgangspunt Nederlands recht en internationale regelgeving waar Nederland zich bij heeft aangesloten. Ook staan we open voor maatschappelijke discussies en kunnen we besluiten om bedrijven uit te sluiten die betrokken zijn bij producten of diensten die in Nederland in brede kring als verwerpelijk worden beschouwd.

3) We investeren niet in overheidsobligaties van landen waarvoor een wapenembargo van de VN-Veiligheidsraad van kracht is

We beleggen niet in staatsleningen van landen waarvoor een wapenembargo van kracht is dat is opgelegd door de VN-Veiligheidsraad. Deze embargo's worden opgelegd als handhavingsmaatregel om schendingen van het internationaal recht of mensenrechten te veroordelen.

4.2 Inzicht

Onze vermogensbeheerders hebben inzicht in de ESG-prestaties van ondernemingen waarin we beleggen. Hierdoor maken ze gerichte beleggingskeuzes.

4) We zijn actief op zoek naar aantrekkelijke

beleggingen die duurzaamheid bevorderen.

Onze vermogensbeheerders hebben speciale aandacht voor bedrijven met producten en diensten die niet alleen een goed financieel rendement opleveren maar ook bijdragen aan het realiseren van de Duurzame Ontwikkelingsdoelen van de VN.

5) Inzicht in ESG-prestaties maakt het mogelijk om gericht te kiezen

Bij het nemen van beleggingsbeslissingen hebben onze vermogensbeheerders inzicht in de ESG-prestaties van de

ondernemingen waarin we beleggen. Bekend is of ze voorop lopen op ESG-gebied (*Koplopers*) en of er belangrijke punten zijn voor verbetering (*Achterblijvers*). Portefeuillemanagers zullen gericht gaan kiezen voor beleggingen die reeds voorop lopen en hun invloed gebruiken om aantoonbare verbeteringen bij de bedrijven waar zij in beleggen dan wel marktpartijen waar zij via beleggen te bereiken.

Duurzame ontwikkelingsdoelen

De Duurzame Ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties zijn een geheel van universele doelstellingen voor duurzame ontwikkeling. Ze zijn in september 2015 goedgekeurd door de 193 lidstaten van de VN. De zeventien doelstellingen bestrijken zeer uiteenlopende thema's, zoals klimaatverandering, gezondheid, werkgelegenheid, innovatie en ook de uitbouw van transparante instellingen en gerechtigheid voor iedereen. Om het overzichtelijk te houden, zijn ze onderverdeeld in 5 groepen : People, Planet, Prosperity, Peace en Partnerships.

4.3 Invloed

Door de omvang van onze beleggingen is het mogelijk om invloed uit te oefenen op de ESG-prestaties van ondernemingen.

6) We gebruiken onze invloed om duurzaamheid en goed ondernemingsbestuur te stimuleren. In gesprekken met ondernemingen maken onze vermogensbeheerders duidelijk welke normen wij hanteren op het gebied van duurzaamheid en aandeelhoudersrechten. Om hierbij meer te bereiken, werken ze vaak samen met andere beleggers.

7) We maken actief gebruik van onze aandeelhoudersrechten.

Op aandeelhoudersvergaderingen in Nederland is onze vermogensbeheerder meestal vertegenwoordigd. Voor aandeelhoudersvergaderingen in de rest van de wereld wordt voor ons gestemd volgens een duidelijk stembeleid. Na afloop van een vergadering wordt ons stemgedrag openbaar gemaakt.

8) Samen met andere beleggers maken we ons nationaal en internationaal sterk voor betrouwbare regelgeving om duurzaamheid en goed ondernemingsbestuur te verankeren.

Regelmatig spreken we met wet- en regelgevers over duurzaamheid en aandeelhoudersrechten. Daarmee dragen we bij aan de ontwikkeling van normen die de integriteit van financiële markten op de lange termijn

kunnen verbeteren. Zo hebben we de Principles for Responsible Investment (PRI) ondertekend en zijn aangesloten bij Eumedion, dat de belangen behartigt van institutionele beleggers op het terrein van corporate governance. Ook participeren we in verschillende internationale samenwerkingsverbanden op het gebied van corporate governance.

Van de Nederlandse ondernemingen waarin we beleggen, verwachten we dat ze de Nederlandse Corporate Governance Code naleven. Deze code bevat principes en bepalingen over goed ondernemingsbestuur.

9) Wij dragen ons beleid voor verantwoord beleggen actief uit om duurzaamheid en goed ondernemingsbestuur te bevorderen.

We werken samen met andere pensioenfondsen en vermogensbeheerders in de wereld om het effect van ons beleid voor verantwoord beleggen te vergroten. Partijen waarmee we samenwerken, maken we bewust van het belang dat we aan verantwoord beleggen hechten. In ons jaarverslag en op onze website geven we een heldere rapportage over onze beleggingsactiviteiten.

4.4 Thema's

We hebben een aantal thema's benoemd waarmee we onze herkenbaarheid bij belanghebbenden willen vergroten.

10) Door te focussen op thema's kunnen we concreet bezig zijn en vergroten we onze herkenbaarheid.

Om aan te sluiten op onderwerpen die onze stakeholders belangrijk vinden, hebben we thema's gedefinieerd die extra nadruk krijgen bij de uitvoering van ons beleid voor verantwoord beleggen.

Deze thema's zijn:

1. Duurzame leefomgeving
2. Veilige arbeidsomstandigheden
3. Bijdragen aan de energietransitie
4. Zorgvastgoed

Op twee manieren willen we deze thematische aanpak vormgeven. We willen beleggen in bedrijven die actief zijn binnen deze thema's en we willen de dialoog aangaan met de bedrijven die hun prestaties op deze gebieden kunnen verbeteren; dit noemen we 'engagement'.

In de communicatie over verantwoord beleggen ligt de focus op deze vier thema's.

Aan het thema 'bijdragen aan de energietransitie' geven we bijvoorbeeld concreet invulling door het verlagen van de CO2 voetafdruk. In Europees verband zijn afspraken gemaakt voor een reductie van 20% van broeikasgassen in 2020 (gemeten vanaf 1990). BpfBOUW heeft de ambitie om de CO2-uitstoot van de aandelenportefeuille met 25% te reduceren.

Aan het thema 'zorgvastgoed' geven we invulling door aan onze vermogensbeheerder de mogelijkheid te bieden voor uitbreiding van de beleggingsportefeuille de komende jaren met € 200 miljoen.

Voor de andere thema's hebben we geen concrete targets geformuleerd.

5 Uitvoering: vertaling naar de praktijk

De handvaten vertalen we in concrete regels en richtlijnen die ervoor zorgen dat we op een structurele wijze verantwoord kunnen beleggen. Ons beleid voor verantwoord beleggen omvat alle beleggingscategorieën. In al die categorieën worden ESG-aspecten geïntegreerd in het beleggingsproces. Hiervoor gebruikt onze vermogensbeheerders ook informatie van gespecialiseerde onderzoeksinstellingen, niet-gouvernementele organisaties en andere bronnen.

5.1 Integratie in beleggingscategorieën

Aandeelhoudersrechten, milieu- en sociale aspecten nemen we mee in onze beleggingsbeslissingen.

Onderzoek op deze terreinen kan leiden tot de beslissing om een bepaalde belegging wel of niet te doen, of de omvang ervan te veranderen.

Beursgenoteerde aandelen en obligaties

Bij *liquide beleggingen* ligt de beslissingsbevoegdheid voor de beleggingskeuze bij de portefeuillemanagers van APG, binnen het door het ons gegeven mandaat. De portefeuillemanagers hebben inzicht in de ESG-prestaties van bedrijven en weten of deze voorop lopen of dat er belangrijke verbeterpunten zijn. In overleg met de ESG-specialisten wordt de dialoog aangegaan met bedrijven om hun ESG-prestaties te verbeteren

Hedgefondsen, private equity en grondstoffen

In de *illiquide beleggingscategorieën*¹ worden nieuwe beleggingsvoorstellen (boven een bepaalde omvang) in niet-beursgenoteerde ondernemingen en nieuwe mandaten voor externe beheerders ook beoordeeld door ESG-specialisten op het terrein van duurzaamheid en goed bestuur. Zij hebben niet alleen adviesrecht maar zijn (indien nodig) ook betrokken bij het opstellen van de voorwaarden die worden opgenomen in de overeenkomsten die de basis vormen voor deze beleggingen. Van externe partijen verlangen we dat ze passend ESG-beleid kunnen aantonen en dat ze regelmatig verslag uitbrengen aan ons over hun prestaties.

Vastgoed

Vanuit onze lange termijn beleggingshorizon hebben we een deel van ons vermogen belegd in *vastgoed*. Binnen een vastgoedbeleggingsportefeuille die toekomstbestendig en waardevast is, hebben ESG-criteria een belangrijke rol.

Bij alle beleggingsbeslissingen in zowel de acquisitie-, de management- als dispositiefase worden ESG-criteria meegenomen. Dit geldt voor alle vastgoedbeleggingscategorieën en zowel nationale als internationale beleggingen. Belangrijkste ESG-thema's binnen de vastgoedbeleggingen:

Milieucriteria	Sociale criteria	Governance-criteria
Klimaatstrategie	Stakeholderengagement	Corporate governance en fund governance
Operationele milieuprestaties	Gezondheid en veiligheid	Integriteit en transparantie

Onze vermogensbeheerder Bouwinvest kijkt onder andere naar de implementatie en het management van ESG-aspecten en er vinden uitgebreide zakenpartnertoetsen plaats. Daarnaast zoeken we actief naar mogelijkheden om bestaand en nieuw vastgoed te verduurzamen, waarbij de prestaties op gebouwniveau inzichtelijk worden gemaakt met energielabels of bredere duurzaamheidslabels zoals BREEAM.

Om de duurzaamheidprestaties van een vastgoedfonds of -portefeuille te meten, te verbeteren en transparantie in de vastgoedsector te vergroten, gebruiken we de Global Real Estate Sustainability Benchmark (GRESB). Dit is een industriebenchmark die jaarlijks het duurzaamheidsbeleid en de implementatie daarvan meet bij vastgoedfondsen wereldwijd.

¹ Het betreft de categorieën: hedgefondsen, private equity en grondstoffen.

Internationaal

De focus van onze internationale vastgoedbeleggingen ligt op ontwikkelde economieën, met transparante en liquide vastgoedmarkten. In landen met een slechte staat van dienst wat betreft transparantie of corruptie beleggen we niet. De duurzaamheid van het onderliggende vastgoed is een belangrijke component en alle beleggingen voldoen aan hoge ESG-criteria. In alle landen waar we beleggen, werken we met 'best in class' fondsmanagers, die ook onze voorkeur voor kwaliteit en duurzaamheid delen.

Nationaal

In Nederland beleggen we het overgrote deel van onze vastgoedportefeuille in aantrekkelijke kernregio's en in vastgoed dat aan hoge duurzaamheidscriteria voldoet. Nieuwe beleggingsvoorstellen worden getoetst op ESG- en duurzaamheidscriteria, waarbij comfort, verlagen van de milieu-impact, betaalbaarheid en energie-efficiency centraal staan. Daarnaast zoeken we actief naar mogelijkheden om bestaand en nieuw vastgoed te verduurzamen. Samen met onze stakeholders werken we aan het aantrekkelijk en toekomstbestendig maken van de gebieden waar we beleggen.

5.2 Insluitingen

Ons beleid voor beursgenoteerde aandelen en bedrijfsobligaties wijzigt de komende jaren doordat we gericht gaan kiezen voor beleggingen die duurzaam en verantwoord zijn, en beleggingen die de potentie tonen hiertoe te kunnen gaan behoren. Op die manier integreren we doelstellingen voor duurzaamheid en verantwoord ondernemen met onze rendementsdoelstelling. Deze aanpak zal in de komende jaren leiden tot veranderingen in de portefeuille en tot meer engagement met ondernemingen om hun duurzaamheid te verhogen. Engagement is een integraal onderdeel van ons beleggingsbeleid. Dit wordt niet alleen door ESG-specialisten uitgevoerd maar ook door portefeuillemanagers.

De manier om het insluitingsbeleid in de praktijk vorm te geven, is een punt van geregeld overleg met onze vermogensbeheerder APG.

De uitgangspunten zijn:

- Het verkrijgen van meer duurzame en verantwoorde portefeuilles zonder hierbij concessies te doen wat betreft risico-rendement doelstellingen
- Bewuste keuze voor bedrijven die duurzaam en verantwoord zijn
- Het insluitingsbeleid wordt gedreven door, en draagt bij aan een cultuurverandering binnen de vermogensbeheerorganisatie

- Portefeuillemanagers nemen verantwoord eigenaarschap over de portefeuille en ontwikkelen een holistisch beeld van alle investeringen
- Een portefeuille kan niet volledig geïsoleerd worden van nieuwe ESG controverses, met name grote internationale bedrijven zullen altijd ESG risico exposure blijven houden

5.3 Beleggen in de Duurzame Ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties

Wij willen beleggen in bedrijven die via hun producten of diensten bijdragen aan de realisatie van de Duurzame Ontwikkelingsdoelen die in september 2015 zijn aangenomen door de Verenigde Naties.

Voorbeelden hiervan zijn alternatieve energie en schone technologieën.

Onze vermogensbeheerder APG heeft het initiatief genomen om met andere beleggers gezamenlijke definities te ontwikkelen om te bepalen wanneer een belegging een belegging in duurzame ontwikkeling (sustainable development investment) mag worden genoemd.

5.4 Corporate governance

Corporate governance (goed ondernemingsbestuur) is voor ons van groot belang. Een goed ondernemingsbestuur is gevarieerd samengesteld, kent een duidelijke taakverdeling tussen uitvoering en toezicht en heeft voldoende aandacht voor minderheidsaandeelhouders.

Wanneer ondernemingen tekort schieten in hun governance, gebruiken we onze invloed om die te verbeteren. Als aandeelhouder hebben we ook mogelijkheden om dat te doen. Om onze boodschap kracht bij te zetten, werken we hierbij vaak samen met andere beleggers.

5.5 Stembeleid

Stemmen op aandeelhoudersvergaderingen zien wij als onderdeel van onze taken als verantwoord belegger. Het stemrecht geeft ons een uitstekend middel om op financieel en maatschappelijk gebied verantwoordelijkheid te nemen.

Van dat stemrecht maken we gebruik op de jaarlijkse en bijzondere aandeelhoudersvergaderingen van de ondernemingen waarin we beleggen. Zo hebben we invloed op het beleid van ondernemingen, bijvoorbeeld waar het gaat om de benoeming van bestuurders, het beloningsbeleid en de uitgifte van nieuwe aandelen.

Voor de beleggingen die onze vermogensbeheerder APG beheert, bepalen de corporate governance-specialisten van APG, waar nodig in samenspraak met de portefeuillemanagers, hoe gestemd wordt.

Wanneer we het oneens zijn met bepaalde voorstellen van een onderneming, gaan we zoveel mogelijk het gesprek aan om onze standpunten toe te lichten.

Op aandeelhoudersvergaderingen in Nederland zijn we meestal vertegenwoordigd. Voor aandeelhoudersvergaderingen in de rest van de wereld brengen we doorgaans onze stem uit via een elektronisch stelsysteem waarmee op afstand kan worden gestemd. Hoe we hebben gestemd, maken we na afloop van een vergadering bekend op www.bpfBOUW.nl.

Bij de beursgenoteerde vastgoedbeleggingen oefenen de door vastgoed vermogensbeheerder Bouwinvest aangestelde externe managers invloed uit op het beleid van de vastgoedondernemingen via het stemrecht op aandeelhoudersvergaderingen. Bij de niet-beursgenoteerde vastgoed beleggingen wordt ingezet op het vergroten van de kritische omvang per deelneming om de invloed te vergroten. Daarnaast nemen de regiomanagers/portfolio managers van Bouwinvest – zo mogelijk - advisory board seats in om onderwerpen te agenderen en verandering teweeg te brengen.

5.6 Uitsluitingen

Bepaalde beleggingen sluiten we per definitie uit. Dit zijn:

- Overheidsobligaties van landen waar een wapenembargo opgelegd door de VN-Veiligheidsraad van kracht is;
- Bedrijven die direct betrokken zijn bij de fabricage van producten die verboden zijn² volgens Nederlandse wetten en internationale afspraken waaraan Nederland zich heeft gebonden;
- Bedrijven die in strijd handelen met de uitgangspunten van de VN Global Compact en er geen blijk van geven hun praktijken aan te willen passen op basis van dialoog met ons.

Concreet betekent dit dat we niet beleggen in ondernemingen die direct betrokken zijn bij de fabricage van antipersoon-landmijnen, clusterbommen, chemische of biologische wapens.

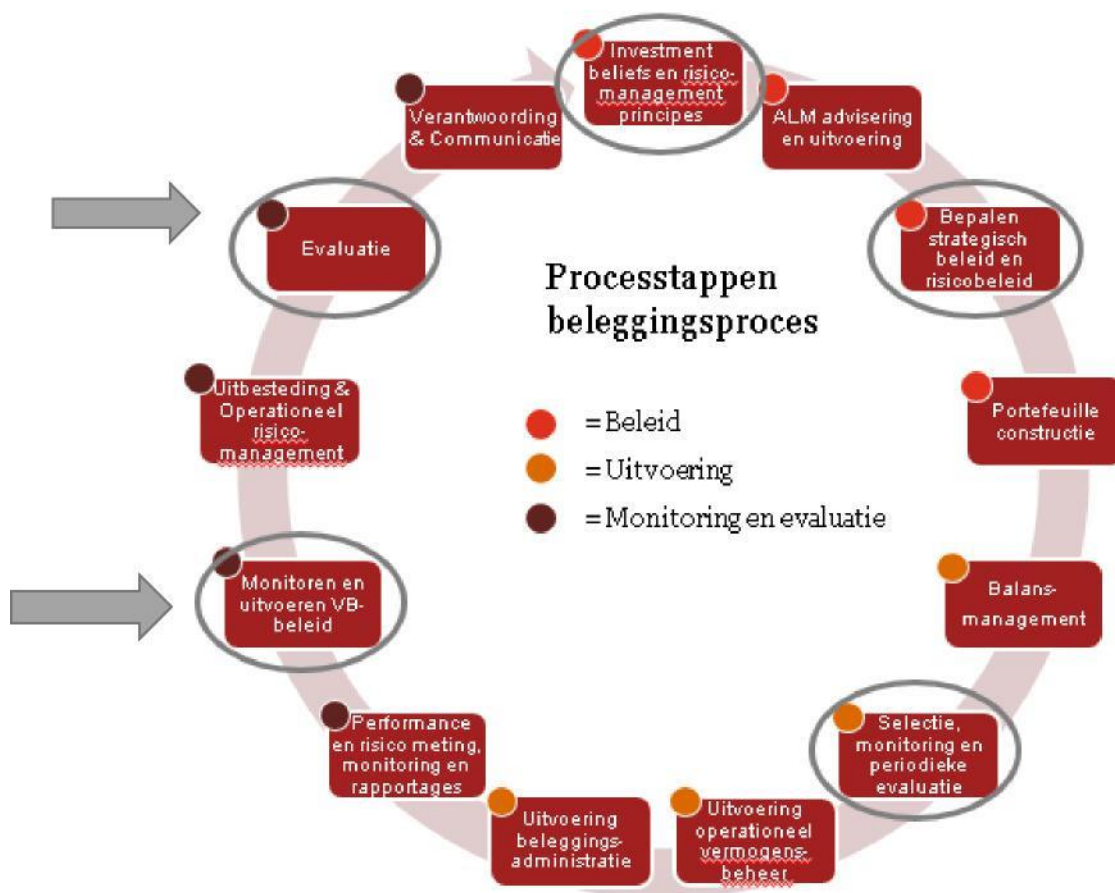
Ook beleggen we niet in ondernemingen die in strijd met het Non-proliferatieverdrag kernwapens vervaardigen. In de bijlage is de lijst opgenomen van ondernemingen en landen die zijn uitgesloten. Met bedrijven waarvan vermoedens zijn dat ze handelen in strijd met de uitgangspunten van de VN Global Compact, gaan we eerst de dialoog aan. Wanneer zo'n bedrijf ondanks herhaalde pogingen geen gehoor geeft aan onze verwachtingen kan het worden toegevoegd aan de lijst van ondernemingen die zijn uitgesloten.

² hiermee geven we invulling aan artikel 21a Besluit marktmisbruik Wft dat financiële ondernemingen verplicht om adequate maatregelen te treffen om te voorkomen dat ze belegt in of leningen verstrekt aan een onderneming die clustermunitie, of cruciale onderdelen daarvan, produceert, verkoopt of distribueert en aan de eisen van de AFM die toezicht houdt op de naleving hiervan.

6 Monitoring en evaluatie

Een belangrijk onderdeel in het beleggingsproces is evaluatie en monitoring van het verantwoord beleggen beleid.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het beleid voor verantwoord beleggen. De commissie Vermogensbeheer en Balansmanagement (VBB) adviseert het bestuur over het beleid en de wijzigingen daarin. De commissie VBB wordt hierbij geadviseerd door de vermogensbeheerders (APG en Bouwinvest). De commissie VBB monitort het uitgevoerde ESG-beleid. De evaluatie van het beleid voor verantwoord beleggen maakt onderdeel uit van de evaluatie van het (strategisch) beleggingsbeleid. Daarbij wordt waar nodig het beleid geactualiseerd op basis van nieuwe ontwikkelingen binnen bpfBOUW of in de externe omgeving.

6.1 Transparantie

Openheid en helderheid in communicatie en besluitvorming zijn erg belangrijk. Wij geven hier invulling aan door goed te luisteren naar belanghebbenden, vooral naar de deelnemers. Ook staan we open voor discussie met andere organisaties, zoals overheidsinstanties of milieuorganisaties. Een overzicht van onze aandelenportefeuille plaatsen we elk kwartaal op onze website. Daar publiceren we ook onze lijst van uitgesloten beleggingen.

In ons jaarlijkse Verslag Verantwoord Beleggen gaan we dieper in op wat we hebben gedaan als verantwoord belegger in het voorafgaande jaar.

6.2 Aandachtspunten voor de komende periode

Tijdens het aanscherpen van het beleid kwamen punten naar voren die nog we nog nader moeten uitwerken. Dit betreft:

. Invulling thema's en targets

In paragraaf 4.4 hebben we een aantal thema's geformuleerd. Hoe we concreet invulling gaan geven aan de thema's en de wijze waarop belanghebbenden daarbij betrekken, moeten we nog nader uitwerken.

Voor het thema 'bijdragen aan energietransitie' en 'zorgvastgoed' hebben we een target opgenomen. Voor de andere thema's hebben we nog geen target geformuleerd. In hoeverre we voor de andere thema's ook targets willen formuleren, en in dat geval hoe die target er dan uitziet, moeten we nog nader uitwerken.

. Taakverdeling bij evaluatie

In hoofdstuk 6 is de monitoring en evaluatie van het beleggingsbeleid benoemd. Ook dit onderdeel verdient nadere uitwerking. Bijvoorbeeld de wijze waarop we onze uitvoerders monitoren en beoordelen op specifieke en nieuwe onderdelen van het beleid, zoals bijvoorbeeld targets, insluitingsbeleid en thema's.

. Invulling PRI en Sustainable Development Goals

De invulling van de rol die bpfBOUW aan de ondertekening van PRI wil geven moeten we ook nog nader invullen. Dit geldt ook voor de Sustainable Development Goals. In september 2016 heeft een aantal vermogensbeheerders een intentieverklaring ondertekend over het investeren in Sustainable Development Goals. Hoe kijkt bpfBOUW hier tegenaan?

. Assurance-beleid

In 2016 hebben we besloten dat we het jaarverslag verantwoord beleggen van een assurance willen voorzien. Hoe gaan we dit in de toekomst vormgeven?

A. Lijst van uitsluitingen

Uitgesloten bedrijven per januari 2018:

Bedrijf	Land	Reden voor uitsluiting
Aryt Industries Ltd.	Israël	Clusterwapens
Ashot Ashkelon	Israël	Clusterwapens
China Aerospace International Holdings	China	Clusterwapens
China Spacesat	China	Clusterwapens
Esterline Technologies	Verenigde Staten	Clusterwapens
Hanwha Corporation	Zuid-Korea	Clusterwapens
Motovilikha Plants JSC	Rusland	Clusterwapens
Norinco International Cooperation Ltd.	China	Clusterwapens
Orbital ATK, Inc.	Verenigde Staten	Clusterwapens
Poongsan Corporation	Zuid-Korea	Clusterwapens
Poongsan Holdings Corporation	Zuid-Korea	Clusterwapens
Textron	Verenigde Staten	Clusterwapens
S&T Dynamics	Zuid-Korea	Anti-persoonsmijnen
S&T Holdings	Zuid-Korea	Anti-persoonsmijnen
Larsen & Toubro	India	Productie kernwapens in strijd met Non-Proliferatie Verdrag
Larsen & Toubro Infotech Ltd.	India	Productie kernwapens in strijd met Non-Proliferatie Verdrag
L&T Finance Holdings	India	Productie kernwapens in strijd met Non-Proliferatie Verdrag
L&T Technology Services Ltd.	India	Productie kernwapens in strijd met Non-Proliferatie Verdrag
Walchandnagar Industries	India	Productie kernwapens in strijd met Non-Proliferatie Verdrag
PetroChina	China	Schending VN Global Compact
TEPCO	Japan	Schending VN Global Compact
Walmart	Verenigde Staten	Schending VN Global Compact

Uitgesloten staatsobligaties:

Land	Reden voor uitsluiting
Centraal Afrikaanse Republiek	Wapenembargo VN Veiligheidsraad
Congo	Wapenembargo VN Veiligheidsraad
Eritrea	Wapenembargo VN Veiligheidsraad
Irak	Wapenembargo VN Veiligheidsraad
Iran	Wapenembargo VN Veiligheidsraad
Jemen	Wapenembargo VN Veiligheidsraad
Libië	Wapenembargo VN Veiligheidsraad
Noord-Korea	Wapenembargo VN Veiligheidsraad
Soedan	Wapenembargo VN Veiligheidsraad
Somalië	Wapenembargo VN Veiligheidsraad

B. Insluitingsbeleid

Bewust kiezen voor duurzame en verantwoorde beleggingen

De pensioenpremies van onze deelnemers willen we beleggen in bedrijven met voldoende aandacht voor duurzaamheid en verantwoord ondernemen. Daarom hebben we onlangs ons beleid voor verantwoord beleggen vernieuwd. In 2020 moeten alle bedrijven waarin wij beleggen niet alleen een aantrekkelijk rendement opleveren maar ook duurzaam en verantwoord zijn. Dit mag geen nadelige gevolgen hebben voor het rendement. We willen onze invloed gebruiken om positieve sociale en milieu impact te realiseren. Daarom gaan we de komende jaren al onze beleggingen opnieuw beoordelen.

Beleggen is nodig voor een goed pensioen

Om ervoor te zorgen dat onze deelnemers een goed pensioen krijgen, beleggen we de premies die zij en hun werkgevers elke maand afdragen. Dat doen we onder andere in aandelen en leningen (obligaties) van duizenden bedrijven in meer dan zestig verschillende landen. Al deze beleggingen leveren een rendement op dat ons in staat stelt om goede pensioenen uit te keren. Niet alleen nu maar ook over vijftig jaar.

Verantwoord beleggen wordt steeds belangrijker

Een aantal jaren geleden zijn we gestart met een beleid voor verantwoord beleggen. Stap voor stap zijn we meer aandacht gaan geven aan hoe bedrijven, waarin wij investeren, omgaan met mensen en milieu en of ze goed worden bestuurd. We zijn er van overtuigd dat bedrijven met voldoende aandacht hiervoor op de lange termijn beter presteren. Zo zal een goed bestuurd bedrijf minder risico lopen op corruptie. Een bedrijf dat weet wat het moet doen bij een milieuongeluk, kan wellicht de schade beperken wanneer er iets ergs gebeurt. Voor ons als belegger zijn dat belangrijke zaken, omdat ze grote gevolgen kunnen hebben voor de waarde van onze aandelen. Daarnaast vinden we het onze taak om eraan bij te dragen dat de generaties na ons ook een wereld hebben waarin ze goed kunnen leven. Vandaar dat we ons beleid hebben vernieuwd. Belangrijk onderdeel van die vernieuwing is ons insluitingsbeleid.

Alleen nog beleggen in koplopers en beloften

Ons insluitingsbeleid betekent dat we bewust gaan kiezen voor bedrijven die voldoende aandacht hebben voor duurzaamheid en verantwoord ondernemen. Deze bedrijven noemen we koplopers. Bedrijven die niet goed scoren, noemen we achterblijvers. In achterblijvers zullen we na 2020 in principe alleen nog beleggen wanneer we ze kunnen aansporen tot verbeteringen. Deze achterblijvers noemen we dan beloften. Met deze beloften gaan onze beleggers concrete afspraken maken over hoe ze zich moeten verbeteren. Ze hoeven niet allemaal koploper te worden maar moeten wel duidelijke voortgang laten zien op de punten waarover we afspraken met ze hebben gemaakt. In achterblijvers wordt dus niet belegd tenzij er zicht op verbetering is. We zullen ze voldoende tijd gunnen om die verbeteringen tot stand te brengen maar wel binnen een vastgestelde termijn. We willen zo onze invloed gebruiken om concrete verbetering voor het milieu en op sociaal gebied te realiseren.

Oog hebben voor verschillende bedrijfstakken

Onze beleggers hebben een methode ontwikkeld waarmee ze bedrijven kunnen indelen als koploper of achterblijver. We gebruiken een aantal indicatoren die voor alle bedrijven gelden. Maar om bedrijven op een zinvolle manier te kunnen vergelijken, hebben we ze ingedeeld in ongeveer 60 verschillende bedrijfstakken. In deze bedrijfstakken kijken we naar de risico's die daar het meest relevant zijn. Zo zijn milieuvervuiling en arbeidsveiligheid belangrijke thema's in bijvoorbeeld de olie- en gaswinning. In de financiële wereld zullen die veel minder risico's

opleveren. Daar zullen we dan ook veel meer letten op zaken die te maken hebben met bedrijfsethiek. Zo is er per bedrijfstak een eigen aanpak gemaakt.

We zullen alle bedrijven jaarlijks indelen in koplopers en achterblijvers. We blijven continue onze eigen analyses van financiële en duurzaamheidsaspecten van bedrijven uitvoeren. De uitkomsten hiervan bepalen waarin we beleggen. In het volgende schema ziet deze aanpak er als volgt uit.

Uitsluitingsbeleid blijft bestaan

Het insluitingsbeleid komt bovenop ons uitsluitingsbeleid dat we al jaren hebben, die ertoe leidt dat we niet beleggen in een tiental bedrijven, omdat ze bijvoorbeeld verboden wapens maken zoals clusterbommen, landmijnen die personen moeten uitschakelen en chemische wapens. Op onze uitsluitingslijst staan ook bedrijven die de afspraken schenden van de Verenigde Naties over verantwoord ondernemen (UN Global Compact) en na engagement onvoldoende verbetering hebben laten zien. Daarnaast beleggen we niet in staatsleningen van landen die door de Verenigde Naties gestraft zijn met een wapenembargo.

Blijven letten op een goed rendement

Onze nieuwe aanpak mag geen nadelige gevolgen hebben voor het rendement. Daarom vindt de implementatie van het beleid zorgvuldig en stapsgewijs plaats, met helder gedefinieerde ambities en doelstellingen. In 2020 moet het voor al onze beleggingen van kracht zijn.